

ЈЕДНО СУЂЕЊЕ ГРУПИ МУСЛИМАНА У ПОДГОРИЦИ 1880. ГОДИНЕ

Послије рата између Црне Горе и Турске 1878—1878. године и Берлинског конгреса, Турска је на све начине покушавала да избјегне одређене територијалне обавезе према Црној Гори. У томе циљу Турска се обилато служила организацијом Албанске лиге, нарочито у питању предаје Црној Гори Плава и Гусиња и, на крају, Улциња. Ипак је Турска била принуђена да почетком 1879. године преда Црној Гори Подгорицу и оближња утврђења Спуж и Жабљак. Добивши Подгорицу црногорска власт је прокламовала да нове муслиманске поданике у погледу грађанских права неће ни најмање дијелити од осталих Црногораца. Но, улазак ових муслимана у нову државну и друштвену заједницу морао је за њих и политички и психолошки бити тежак. При томе они су одмах имали да се боре против покушаја црногорске власти да их тако рећи национално инкорпорира — проглашујући их „Црногорцима мухамеданске вјере“. Затим је дошла обавеза да шаљу дјецу у основне школе са унифицираним програмом, изузев вјерске наставе која је за муслимане остављена хоџама, чему су се такође у великом броју противили. Муслимани су се одушевљивали чак и наредби о попису становништва, сматрајући то повредом њихова вјерско-етичког интегритета. — Све ове мјере црногорске власти могле су да један број подгоричких муслимана побуде на извјесну антидржавну активност у другој половини 1880. године. У лошој процјени ситуације, код њих се пробудила нада да ће Албанска лига, ослоњена на Турску, онемогућити враћање Улциња Црној Гори, и да би то могло довести до враћања Подгорице под отоманску власт.

Када су у августу 1880. године европске силе вршиле све јачи притисак на Турску да Црној Гори врати Улцињ и обалу до Бојане, црногорска власт је морала предузети одговарајуће мјере. За евентуалност ширег сукоба са војском Албанске лиге у Подгорицу је послан министар унутрашњих дјела војвода Машо Врбика.¹ Требало је будно мотрити развој догађаја у сусједној Албанији и бити спреман да се сузбије могући оружани испад од стране Пруда и Хота у правцу Подгорице. На другој страни, Црна Гора се живо припремала за запосиједање Улциња, за слу-

¹ У овом раду датуми су наведени по старом календару.

чај да се ово мјесто не могне добити посредством дипломатије, тј. мирним путем.²

Такве околности давале су Подгорици особити значај у црногорским и турским војним и политичким калкулацијама. Црној Гори је било прије свега стало да се обезбиједи ред и нормално функционисање њених војних и управних органа. Њени функционери плашили су се отпора једног дијела подгоричких муслимана особито оних имућнијих и утицајнијих. Црногорске власти су у откривању и сузбијању акција тих људи имале подршку једног дијела муслиманског живља, особито оних који су били примљени у црногорску службу.

Организатори отпора црногорској власти у Подгорици одржавали су доста редовне везе са командантом наоружаних одреда Лиге који су се налазили у Тузима — Одо-бегом. Неки од њих организовали су прикупљање и слање помоћи Албанској лиги. Било је међу њима и прикривених агената који су се првих дана црногорске власти у Подгорици били прихватили црногорске службе. Такви су, нормално, чим би њихова двострука улога била откривена, отпуштани из црногорске службе и против њих је покретан судски поступак.³

Да би се сузбило роварење турских агената, појачане су страже на прањци према Турској. Ова појачана бдност уродила је извјесним плодом: почеле су се откривати везе између противника црногорске власти и турских функционера у Скадру и Тузима. То је омогућило откривање коловођа отпора црногорској власти.⁴ Ускоро потом почеле су истраге и хапшења неких муслимана који су окривљавани за издају. Крајем августа 1880. године у подгоричком затвору се налазило 18 муслимана из мјеста, окривљених за издају према Црној Гори доказану њиховим везама са турским функционерима у Скадру и Тузима. Како затвор у Подгорици није пружао гаранције у погледу бјекства ухапшених, Машо Врбица је предлагао књазу Николи да нареди пребацивање затвореника у Жабљак.⁵

Да би се појачало повјерење подгоричких муслимана у непристрасност судија подгоричког суда, Врбица је предлагао да се од Варошког суда и Началства подгоричког образује окружни суд, и да на његово чело буде именован Бећир-бег Османагић.⁶

² Архив СРЦГ на Цетињу (АЦГ), Министарство унутрашњих дјела (у даљем тексту: МУД), фасцикла „Улцињска криза“ (у даљем тексту: УК), бр. 10, војвода М. Врбица војводи Божу Петровићу, Подгорица, 26. VIII 1880.

³ АЦГ, МУД, Управно одјељење (у даљем тексту: УО) број 2353, члан Подгоричког суда Бећир-бег Османагић Машу Врбици, Подгорица, 22. VIII 1880; бр. 2455, М. Врбица Бећир-бегу Османагићу, Цетиње, 23. VIII 1880.

⁴ Тако је црногорска стража ухватила 28. VIII 1880. једног Турчина код којег се нашло 5 писама помоћу којих је откривено неколико турских агената у Подгорици. — АЦГ, МУД, УК, број 75, М. Врбица књазу Николи, Подгорица, 30. VIII 1880.

⁵ Исто, бр. 133, М. Врбица књазу Николи, Подгорица, 2. IX 1880; бр. 145, Варошки суд у Подгорици М. Врбици, 3. IX 1880.

⁶ Исто.

Негдје у то вријеме војвода Врбица је одржао виђенијим подгоричким муслиманима један рјечит говор у коме је настојао да их увјери да имају иста права као и Црногорци и да ће се црногорске власти према њима тако и односити.⁷

Из саслушања оптужених да се понешто сазнати о везама и начину рада турских агената у Подгорици. Сви окривљени оптуживани су да су одржавали тајне везе са турским функционерима и да су од њих добијали инструкције за рад. Неки од њих имали су специјалан задатак војних обавјештајаца,⁸ док је већина њих радила на прављењу сметњи и организовању разних видова отпора црногорској власти. Може се такође закључити да је хапшење једног броја подгоричких муслимана, а особито суђење, изазвало немир међу муслиманским живљем у овом дијелу Црне Горе. Један мали дио њих био је потајно на страни ухапшених, а већина се држала лојално и чак је жељела да се јавно десолидарисхе од ухапшених и сву кривицу и одговорност баца на њих.⁹

Саслушавање и утврђивање кривице ухапшених ишло је доста споро. У самој Подгорици није било солидне зграде за затвор, а држање тих људи иза решетака раздраживало је један дио подгоричких муслимана, па је црногорска влада била наредила да се ухапшени и још десетак најсумњивијих подгоричких муслимана пребаце у затвор на Ријеци Црнојевића.¹⁰ Од овога се нешто касније одустало, јер се увидјело да би то још више раздражило подгоричке муслимане.¹¹

Упорност Турске да не изврши одлуке Берлинског конгреса које су се тичале Црне Горе побуђивале су црногорску владу да појача надзор над оним муслиманима за које се сматрало да су турски агенти. Сумње да би могло доћи до нових компликација због акција турских приврженика појачаване су и тиме што је примјећивано да све већи број муслимана долази из Скадра у Подгорицу.¹²

Баш у вријеме суђења окривљенима дошло је до реорганизације суда у Подгорици. Средином септембра 1880. године формиран је у Подгорици од Окружног началства и Варошког суда Окружни суд. Да би се датој ситуацији појачало повјерење муслимана према новоформираном суду, на његово чело доведен

⁷ Текст говора чува се у АЦГ, МУД, УК, бр. 154, 4. IX 1880.

⁸ АЦГ, МУД, УК, бр. 234, саслушање подгоричког барјактара Зека од 8. IX 1880.

⁹ Исто, бр. 266, М. Врбица књазу Николи, 10. IX 1880.

¹⁰ Исто, бр. 191, војвода Станко Радоњић М. Врбици, Цетиње, 6. IX 1880.

¹¹ АЦГ, МУД, УО, бр. 2735 М. Врбица Окружном суду у Подгорици, 8. X 1880.

¹² АЦГ, МУД, УК, бр. 351, М. Врбица књазу Николи, Подгорица, 18. IX 1880.

је Бећир-бег Османагић, којему је нешто раније књаз Никола био дао војводску титулу.¹³

Суђење шеснаесторици ухапшених праћено је са нарочитом пажњом. Овим деликатним суђењем провјеравана је објективност новог црногорског суда у Подгорици. Повјерењу муслиманског становништва Подгорице према новом суду доста је допринијело хапшење четворице Пивљана који су били изударали неке подгоричке муслимане.¹⁴ По оцјени Маша Врбице, код муслиманског становништва Подгорице изазвало је повјерење у објективност и правичност црногорског суда то што је он према окривљеним поступио врло човјечно.¹⁵

Пресуда окривљеним подгоричким муслиманима изречена је крајем септембра 1880. године. Од шеснаесторице који су држани у затвору изречене су пресуде четрнаесторици. Од њих су шесторица били отпуштени за војну шпијунажу и осуђени су на смрт, а четворица на казну доживотног затвора, док су четворица пуштена на јемство. Двојица од ухапшених припојени су групи од три касније ухапшена муслимана, па је за њих требало одржати ново суђење.¹⁶ Касније је књаз Никола замијенио изречене смртне казне временским,¹⁷ а осталим је такође смањено казне.¹⁸

У овом суђењу је карактеристично то што је донесена одлука да се сва покретна и непокретна имовина осуђених конфискује у корист црногорске државе.¹⁹ Сва конфискована имовина била је заведена у посебан протокол. Осуђени су већином били доста имућни људи.²⁰

Суђење групи подгоричких муслимана нарочито је карактеристично по томе што се црногорска власт овдје морала довијати да не би изазвала муслимански живаљ против себе. Колико се у томе ишло далеко види се и по томе што су осуђени за тешка дјела против државе отпуштени на јемство кући да би прославили Барјам. Показало се одмах да су осуђеници злоупотријели такву повластицу и одмах наставили непријатељску пропаганду против Црне Горе, па су зато присилно доведени у затвор.²¹

¹³ Исто, бр. 375, М. Врбица књазу Николи, Подгорица, 19. IX 1880.

¹⁴ Да би ојачао ефекат овог хапшења код подгоричких муслимана, Машо Врбица је предлагао књазу Николи да нареди да се ухапшени Пивљани задрже у затвору још неколико мјесеци, или „да их неколико војника преко овога пазара брстином проћерају и да иду кући“. — АЦГ, МУД, УК, број 492, М. Врбица књазу Николи, Подгорица, 16. IX 1880.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто, бр. 505, Филип Петровић Нику Татару, 1. X 1880.

¹⁸ АЦГ, МУД, УО, бр. 2850, Крсто Лаиновић М. Врбици, 10. XI 1880.

¹⁹ Исто.

²⁰ Тако је један од осуђених имао: 21 рало оранице, 7 коса ливаде, 2 куће, 7 догања, 52 брава и 26 говеди, а други: 26 рала оранице, 4 косе ливаде, 1 кућу, 3 догање, 80 брава и 15 говеди. — АЦГ, МУД, УО, бр. 2850, Протокол конфисковане имовине од 10. XI 1880.

²¹ Исто, број 3012, Крсто Лаиновић, М. Врбици, 6. XI 1880.

Међутим, они тамо нијесу дуго остали. Послије предаје Улциња Црној Гори затворени подгорички муслимани пуштени су на слободу крајем новембра 1880. године.²² Био је то помирљив гест црногорскога књаза према муслиманском становништву у Црној Гори уопште и дипломатски потез срачунат да произведе одређен ефекат на ублажавање турско-црногорских размирица.

Неки од оних који су затварани и осуђивани, када су се нашли на слободи, продужили су да дају отпор црногорским органима. То се показало нарочито у организовању отпора акцији ушколовања муслиманске дјеце у црногорске школе. Њихова упорност била је доста јавна, а вјештина супротстављања прилично разрађена. Они су умјели да своје представнике истовремено шаљу и у Скадар и на Цетиње. Такав став понекад је љутио црногорске функционере, а особито војводу Марка Миљанова.²³

У ово вријеме подгорички муслимани су се доста масовно исељавали у Албанију. Понесен том психозом и незадовољањ односом црногорских власти, иселио се и један дио ранијих затвореника. Пошто су били пуштени на слободу а добар дио њихове имовине није био још одузет по судској одлуци, они су се њоме несметано користили. Зато су се црногорске власти плашиле да би ранији затвореници приликом исељавања могли однијети са собом сву конфисковану покретну имовину. Био је то моменат да Окружни суд у Подгорици захтијева да се имовина таквих подгоричких муслимана поново попише у посебан протокол.²⁴

Чланови породица окривљених подгоричких муслимана могли су несметано живјети у Црној Гори. Било је чак случајева да црногорске власти наговарају породице окривљених муслимана да се не излажу ризику емигрирања у Турску.²⁴

Процес уклапања подгоричких муслимана у друштвени и државни живот Црне Горе био је доста спор и праћен низом тешкоћа. Он је био условљен низом социјалних, психолошких, економских, политичких и вјерских разлога.

Павле Стругар

²² Исто, бр. 2913, извјештај Окружног суда у Подгорици М. Врбичи, 18. XI 1880.

²³ Исто, бр. 3279, Извјештај војводе Марка Миљанова из Подгорице од 8. XII 1880.

²⁴ Исто, бр. 3301, Окружни суд у Подгорици М. Врбичи, 10. XII 1880.

²⁵ Исто, бр. 2736, Писмо М. Врбиче од 8. X 1880.